

Yazılı Kaynaklara Göre Ege Göçleri'ne Katılan Kavimler¹**Çetin EKİN**Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
cetinekin6@gmail.com**Özet**

M.Ö. XIII. yüzyılın sonları ile XII. yüzyılın başlarına tarihlenen Ege Göçleri, Bronz Çağı'nı bitirip Demir Çağları'nın başlamasına neden olduğu gibi Ön Asya'yı siyasi, sosyal ve etnik açıdan etkilemiştir. Mısır firavunları Merneptah ve III. Ramses göç ederek gelen kavimlerle olan mücadelelerini Karnak ve Medinet Habu'daki yazıtlar ile ölümsüzleştirmiştir. Göçlere katılan kavimleri "Bütün ülkelerden gelen kuzeyliler" olarak niteleyen Mısır yazıtları kökenleri hakkında pek fazla bilgi vermemiştir. Bu çalışma, Ege Göçlerine katılan kavimlerin faaliyetlerini ve etnik kökenlerini yazılı kaynaklardan faydalanarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ege Göçleri, Sherden, Ekwesh, Medinet Habu, Karnak.

The Tribes Who Participated In Sea People Migration According To Cuneiforms**Abstract**

Sea people migration which is dated at the end of XIII. century to the beginning of XII. century B.C. has effected Near East in social and race ways. As it caused the beginning of Iron Age by giving an end to Bronze Age. Egypt pharaoh's Merneptah and Ramses the third has immortalized their fight against the people who came by migration with Karnak and Medinet Habu inscriptions. Egypt inscription which qualify the people that joined migration as "Northerns that came from every country" has not given much knowledge about their origins. This study, aims to bring up, the actions and the ethnic origins of the people by taking the advantage of the inscriptions.

¹Gönderi/Kabul Tarihi: 29.04.16/20.05.16

GİRİŞ

M.Ö. 13. yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın ilk dönemlerinde oluşan Ege Göçleri Ön Asya'nın siyasi, toplumsal ve etnik yapısını değiştiren bir kavimler hareketidir. Ege Göçleri'nin nedenleri konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmışsa da göçlerin başlamasına şiddetli bir kuraklıktan sonra meydana gelen kıtlığın temel neden olduğu düşünülmektedir. (Issar, 2004: 33-34; Beitzel, 2006: 180; Drews, 2014: 81-82; Mullins, 2015: 522). M.Ö. 12. yüzyılda Doğu Akdeniz havzasının ve Batı Asya'nın tamamındaki iklim değişikliğinin kuraklığa neden olduğu hem Dendrokronolojik hem de Palinolojik olarak ispatlanmıştır. (Langgut v.d., 2013: 149-153). Bu bölgeler için tarım, hayvancılık ve balıkçılık temel yaşam kaynağı olduğundan kuraklık insanların hayatını etkilemiştir (Kaniewski vd., 2013: 1-2).

Ege Göçleri öncesinde Orta Anadolu'da Hitit Krallığı, Kuzey Suriye'de Mitanni Krallığı, Kuzey Mezopotamya'da Asur Devleti, Güney Mezopotamya'da Kassit Hanedanlığı ile güneyde Mısır Devleti yönetim sistemlerini sağlamlaştıran ve Ön Asya siyasetini yönlendiren başlıca büyük güçlerdi (Peczynski, 2009: 6; Yıldırım ve Pekşen, 2013: 38). Ancak Göçlerden sonra bu siyasi denge bozulmuş ve yeni bir siyasal yapı ortaya çıkmıştır. Ege Göçleri esnasında, Orta Anadolu'daki Hitit Devleti yıkılmış, Kuzey Suriye'deki Hurri-Mitanni Devleti ortadan kalkmış, Güney Mezopotamya'daki Kassit Hanedanlığı son bulmuştur. Bu göç hareketinden coğrafi uzaklığı nedeniyle Asur korunabilmişken, Mısır ise deniz kavimleriyle savaşarak onları yenilgiye uğratmış, ancak göçlerden önceki gücünü yitirerek zayıflama sürecine girmiştir (Mieroop, 2004: 224-225; Yıldırım ve Pekşen, 2013: 44-45).

DENİZ KAVİMLERİNİN ANA YURDU

Deniz kavimlerinin hareket noktası olarak kabul edilen ana yurtlarının neresi olduğu ile ilgili tarihçiler farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bunlardan biri olan Manuel Robbins, göçlerin başlangıç noktasının Kıbrıs ve etrafındaki kıyılar olduğunu iddia ederken (Robbins, 2001: 297-298) Gaston Maspero, onların Anadolu'nun yerli kavimleri olduğunu savunmuş, Eduard Meyer ise deniz kavimlerinin ana yurdunun kesin olarak Ege Denizi civarında olduğunu belirtmiştir (Drews, 2014: 59-64).

Amelie Kuhrt, göçlere katılan deniz kavimlerinin ana yurdunun henüz doğru biçimde saptanmadığını ve ana yurt ile ilgili ortaya atılan önerilerin varsayımdan öteye gitmediğini belirtmektedir. Ona göre kim oldukları ve nereden geldikleri kesin olarak bilinirse, asıl o zaman ne tür bir faaliyet içerisinde olduklarını veya göçü zihnimizde nasıl canlandırmamız gerektiği hakkında bir fikir edinebiliriz (Kuhrt, 2013: 5-13). Bazı tarihçiler ise göçlere katılan kavimlerin ana yurtlarının Ege Denizi'nin bulunduğu coğrafya olduğunu ileri sürmektedirler (Wood ve O'Brien, 1986: 45; Rast, 1992: 102; Margalith, 1994: 130; Nelson, 1998: 35; Wright, 2012: 42;). Deniz kavimlerinin göç güzergâhını belirlemek için öne sürülen görüşlere bakıldığında ortak nokta, bu kavimlerin günümüz Balkanlar'ından ve Ege Denizinin bulunduğu coğrafyadan hareket ettikleri fikridir.

EGE GÖÇLERİ'NİN OLUŞUMU

Mısır tarihi ve dili uzmanı olan Gaston Maspero 1881 yılında bu göç hareketine katılan kavimlere "Deniz Kavimleri" ismini vermiş (Lanning, 2005: 5; Stokes v.d., 2009: 611; Killebrew ve Lehmann, 2013: 1), ondan sonraki tarihçiler ise bu göçü "Deniz Halkları Göçü", "Deniz Budunları Göçü" ya da "Ege Göçleri" gibi farklı adlarla da anmıştır (Collins, 2007: 76; Adams ve Cohen, 2013: 645-664; Benzi, 2013: 509-542; Memiş ve Bülbül, 2014: 107-121;).

Ege Göçleri'nin şiddetli kuraklık sebebiyle gerçekleştiği görüşü yaygın olmasının yanı sıra Avrupa'nın kuzeyinden Balkanlar'a gelen İllir göçünün de burada bulunan kavimlerin göç etmesinde bir diğer önemli etken olduğu düşünülmektedir. (Von Rad, 1972: 141; Killebrew, 2005: 34; Drews, 2014: 62). MÖ. 12. yüzyıl başlarında kuzeyden gelen İlliryalıların Balkan yarımadasına göç etmesi buradaki kabileleri güneye göç etmek zorunda bırakmıştır. Bu kabileler göç ettikleri yerlerdeki kavimleri de harekete zorlayarak büyük bir göç dalgası başlatmışlardır. Balkanlardan hareket etmeye başlayan bu kavimler İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden ilerleyerek Anadolu'nun batısında ve kuzeyinde oturan çeşitli kavimlerle birlikte göçe devam etmişlerdir. Bu esnada Anadolu'nun neredeyse tamamına hâkim olan Hititlere saldırarak onların devletini yıkmışlardır (Mansel, 2014: 94). Anadolu'daki Hitit Devletini yıktıktan sonra güneye ilerleyerek Akdeniz kıyısı boyunca yer alan kentleri ele geçirip Mısır sınırlarına ulaşmışlardır. Bu ilerleme esnasında geçtikleri bölgelerin halkları da onlara katılmıştır. Mısır kaynaklarının ifadesine göre önlerinde bir ateş perdesi bulundurarak Mısır'a ulaşmışlardır. Fakat Mısırlılar onlara karşı büyük bir mücadele vererek bu göç hareketini durdurmuşlardır (Von Rad, 1972: 141; Tekin, 2007: 15; Yıldırım, 2012: 1395).

Ege Göçleri'ne katılan deniz kavimleri hakkındaki esas bilgi kaynağımız Mısır yazıtlarıdır. Mısır yazıtlarından anlaşıldığına göre göç hareketleri M.Ö. 13.

yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın başlarında iki aşamada meydana gelmiştir. İlk göç hareketi Merneptah'ın krallığının beşinci yılı olan M.Ö. 1207 yılında meydana gelirken, ikinci göç hareketi ise III. Ramses'in krallığının sekizinci yılı olan M.Ö. 1186 yılında meydana gelmiştir (Ceresko, 1992: 170; Thorpe, 2001: 18-19; Cline, 2006: 19; Davis ve Hamilton, 2006: 232-234;).

Mısır yazıtlarına göre ilk göç hareketine katılan Deniz Kavimleri, Libyalılarla ittifak kurmak suretiyle Nil Deltası'na saldırmışlardır. Merneptah'ın Karnak tapınağı duvarında geçen yazıtta göre Mısır firavunu Merneptah, saltanatının beşinci yılında kralları Mryre önderliğindeki Libyalılara ve onların müttefikleri olan Deniz Kavimleri'ne karşı yaptığı mücadelede düşmanları karşısında büyük bir zafer kazanmıştır (Breasted, 1906a: 238-239; Drews, 2014: 52). Mısır yazıtları, Libya kralı Meryre'nin ittifak kurduğu Deniz Kavimlerinin Ekwesh, Teresh, Lukka, Sherden ve Shekelesh adlı kavimler olduğunu bildirirse de kuzeyden geldikleri dışında kökenlerine veya hangi bölgeden geldiklerine ilişkin herhangi bir bilgi vermemektedir (Breasted, 1906a: 241). Libya kralı Meryre'nin önderlik ettiği bu seferde, saldırganların yanlarında aileleri ve eşyalarını da getirmeleri, onların Mısır'a kalıcı bir şekilde yerleşme niyetinde olduğunu göstermektedir (Faulkner, 1975: 233; Mieroop, 2004: 228). Ancak Libyalılar ve onların müttefikleri olan Deniz Kavimleri amaçlarını gerçekleştirmede başarısız olmuş ve Karnak tapınağı yazıtlarından anlaşıldığına göre çok sayıda kayıp vermişlerdir² (Breasted, 1906a: 248-249; Drews, 2014: 52).

Deniz Kavimleri'nin Libyalılarla birleşerek Mısır'a saldırmaları, Ege Göçleri'nin ilk aşamasını oluşturmuş ve anlaşıldığı kadarıyla bu ilk göç hareketi çok fazla yıkıcı bir nitelik taşımamıştır. Ön Asya'yı etkileyen ve Bronz Çağı'nın sonunu getiren asıl göç hareketi, Ege Göçleri'nin ikinci aşamasını oluşturan göç hareketidir. III. Ramses'in sekizinci iktidar yılına tarihlenen göç dalgası hakkındaki esas bilgi kaynağımız Medinet Habu tapınağının duvarlarındaki yazıtlardır. Medinet Habu tapınağının duvarlarındaki yazıtlar, göç hareketine katılan kavimlerin Peleset, Tjekker, Shekelesh, Denyen ve Wesheshler'den oluştuğunu, bu kavimlerin Hatti (Hitit), Kode (Kilikya), Karkamış, Arzava ve Alaşiya'yı (Kıbrıs) yendiğini, Amurru'da karargâh kurarak buranın halkını mahvettiğini ve Mısır'a ilerlediklerini bildirmektedir (Breasted, 1906b: 37-38; Cline, 2006: 19-20; Kuhrt, 2013: 7).

EGE GÖÇLERİNE KATILAN DENİZ KAVİMLERİ

² Libyalılar: 6.359; Şekeleşler: 222; Tuşalar: 742; Ekweşler: 2.201; (Lukka? Şerden?): 200.

Sherden

Sherden ismi, Ege Göçlerinin gerçekleşmesinden çok daha önce, M.Ö. 14. yüzyılın ortalarına tarihlenen, Mısır firavunu IV. Amenofis ile Biblos kralı Rib-addi arasındaki yazışmalarda geçmektedir. Amarna Arşivinde bulunan ve Sherden isminin geçtiği üç mektuptan birinde Biblos kralı Rib-Addi, Amurrulu Abdi-Aşırtı'yı bir Sherdenli'yi kullanarak kendisine karşı ölüm tertip etmekle suçlamakta ve onu Mısır firavununa şikâyet etmektedir (EA 81, çev: Moran, 1992: 150). Diğer mektuptaki yazışmalardan ise Sherdenli askerlerin Biblos'taki Mısır garnizonunda hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. (EA 122, EA 123, çev: Moran, 1992: 201-202). Yaklaşık yüz yıl sonra Sherden ismine Ugarit kralının daha önce Sherden kökenli birine vermiş olduğu araziye geri aldığı tablette rastlanmaktadır. Bu yüzyıllarda Sherdenler hem Biblos ve hem de Ugarit'te büyük bir nüfus içinde ancak küçük bir azınlığı oluşturuyorlardı (Robbins, 2001: 299).

Mısır firavunu II. Ramses döneminde isimlerine yazılı kaynaklarda tekrar rastlanan Sherdenler, Tanis³ ve Assuvan⁴ stellerine göre Mısır'ın düşmanları olarak görülürken (D'amato ve Salimbeti, 2015: 13), II. Ramses'in onları yenilgiye uğratmasından sonra Mısır ordusunda görev alarak Kadeş Savaşı'nda Hititlere karşı Mısır saflarında savaşmışlardır (Woudhuizen, 2006: 111; Tubb, 2014: 40).

Sherdenler, Mısır firavunları Merneptah ve III. Ramses dönemlerinde ise Mısır'a saldıran ve Deniz Kavimleri koalisyonunu oluşturan gruplardan biri olarak görülmektedirler. Medinet Habu tapınağının duvarlarındaki kabartmalarda Pelesetler'le birlikte betimlenmişlerdir (D'amato ve Salimbeti, 2015: 13). Bu kabartmalarda Sherden askerleri sakalsız ve başlarında iki yanında boynuz, tam üstüdeyse yuvarlak bir şekil olan çok özel bir tip miğfer (Aydıngün, 2014: 40) ve diz boyu etekler giyen, kılıçlı kişiler olarak betimlenmişlerdir (Kuhrt, 2013: 8).

Ege Göçleri'nin başlamasından yaklaşık 150 yıl önce Mısırlılarca tanınan ve Mısır yazılı kaynaklarında isimlerine rastlanan Sherdenler'in ana yurtlarının neresi olduğu konusu tartışmalıdır. Mısır yazıtları onların sadece denizlerden geldikleri bilgisini vermektedir. Ana yurtları için farklı coğrafyalar belirtilse de,

³Tanistelinde “*İsyankar kalpli Sherden*”, “*savaş gemileri denizin ortasından bulunan*” ve “*onların karşısında kimse duramadı*” şeklinde zikredilirler (Woudhuizen, 2006: 111).

⁴Assuvanstelinde “*Büyük yeşilin savaşçıları yok edildi*” denilerek yenilgiye uğradıkları belirtilir. (Cline ve O'connor, 2003: 112; Woudhuizen, 2006: 111).

en çok önerilen iki yer, Batı Anadolu'daki Sardes bölgesi ile Akdeniz'in ortasındaki Sardinya Adasıdır. Birinci görüşü ilk defa ortaya atan kişi olan Gaston Maspero, Sherden ismini Lidyalıların başkenti Sardes şehri ve Sardena Dağı ile Sardonion Ovası gibi yer isimleriyle ilişkilendirmiştir. İsimler arasındaki bu benzerliklere dayanılarak onların Batı Anadolu'dan geldikleri iddia edilmiştir (Woudhuizen, 2006: 112). Eski Grekçe'de kullanılan "sh" sesi zamanla "s" harfine dönüşmüştür. Bu yüzden Sardena Dağı için daha önce Sharden isminin kullanılmış olabileceği iddia edilmiştir (Robbins, 2001: 304). Ancak Sherdenler'in bu bölgeden geldiklerine dair kesin bir bilgi yoktur.

Sherdenler'in Batı Anadolu kökenli olduklarına dair herhangi bir arkeolojik malzeme mevcut olmadığı gibi, antik yazarların eserlerinde de onların bu bölgeden geldiklerini destekleyecek herhangi bir bilgi mevcut değildir. Onların Batı Anadolu kökenli olduklarına dair görüş, tamamen bu bölgedeki yer isimleri ile Sherden ismi arasındaki benzerliklere dayanmaktadır (D'amato ve Salimbeti, 2015: 16).

Sherdenler'in ana yurtlarının Sardinya Adası olduğu görüşünü ise ilk defa Emmanuel de Rouge ortaya atmıştır. Günümüzde çoğu araştırmacılar, Sherdenler için önerilen ana yurt hakkında genellikle Sardinya Adası'nı işaret etmektedirler. Barnett'te Sherdenler için önerilen ana yurtlar içerisinde en makul görünen bölgenin Sardinya adası olduğunu düşünmektedir. Ona göre Sardinya'da bulunan ve M.Ö. 9. yüzyıla tarihlenen Fenike yazıtında adanın isminin Shardan (be-Shardan) olarak geçmesi, Sherdenler'in Sardinya kökenli olduğu yönündeki tezi güçlendirmektedir (Barnett, 1975: 368-369).

Lukka

Lukka kavmi, Ön Asya'daki hiyeroglif ve çiviyazılı kaynaklarda isimleri geçen kavimlerden biridir. Merneptah'ın beşinci iktidar yılında Mısır'a saldıran Deniz Kavimleri'nden biri olarak görülen Lukka kavminin III. Ramses'in sekizinci iktidar yılında Mısır'a saldıran Deniz Kavimleri arasında yer almadığı görülmektedir (Killebrew ve Lehmann, 2013: 2; Kuhrt, 2013: 6).

M.Ö. III. binyılda Anadolu'ya göç yoluyla gelerek Güneybatı Anadolu'daki Tekke Yarımadası'na⁵ yerleşen Lukkalar, Ön Asya'nın siyasi tarihi için önemli bir kavim olmuştur. M.Ö. II. binyıldan itibaren siyasi faaliyetleri ve ekonomik yaşantıları hakkında bilgi edinebildiğimiz Lukka kavminin isminin ilk geçtiği

⁵ M.Ö. III. binyıldan sonra Tekke Yarımadası "Lukka Memleketi" olarak anılmıştır.

yazılı kaynak, M.Ö. XV. yüzyılın son çeyreğinden kalan Hitit kralı II. Tuthaliya dönemine tarihlenmektedir. Bu kaynakta, Hitit Kralı II. Tuthaliya, 22 şehirden oluşan Aşşuva konfederasyonuna karşı kazandığı zaferden bahsetmekte ve yenilgiye uğrattığı düşman şehirlerinin isimlerini vermektedir. Bu düşman şehirlerinin en başında ise Lukka memleketinin (^{KUR}URU Lu-uq-qa) adı geçmektedir (Memiş, 2013: 63-65). Lukka kavminin adının geçtiği bir diğer yazılı kaynak Amarna arşivinde bulunan EA 38 numaralı mektuptur. Bu mektupta Alaşiya kralı, Lukkaları, kendi ülkesinin şehirlerini her yıl işgal ettikleri için Mısır'a şikâyet etmektedir (EA 38, çev: Moran, 1992: 111; Tubb, 2014: 40). Lukkalı bu dönemde korsanlık faaliyetlerinde bulunan yağmacılar olarak tanımlanmakta ve Mısır deniz ticaretine de saldırarak büyük zararlara sebep olmaktadır (Gür, 2010: 31).

Lukkalar'ın adlarının geçtiği bir diğer yazılı kaynak, II. Ramses'in beşinci saltanat yılına tarihlenen ünlü Kadeş savaşını anlatan belgedir. Bu Mısır yazıtında Lukkalı, Mısır kralı II. Ramses'e karşı Hitit kralı Muvatalli'nin safında yer alan askeri birliklerden biri olarak görülmektedirler (Robbins, 2001: 156). Merneptah'ın beşinci iktidar yılına tarihlenen M.Ö. 1207'de ise Lukka kavminin ismi Libyalılarla ittifak kuran ve Mısır Deltası'na saldıran Deniz Kavimleri'nden biri olarak geçmektedir (Breasted, 1906a: 241; Bryce ve Zahle, 1986: 6; Bryce, 2009: 424).

Danuna=Denyen

Danunalar veya Denyenler, Mısır'a saldıran Deniz Kavimleri konfederasyonu içinde yer alan ve en büyük grubu oluşturan savaşçı kavimlerden biri olup, diğer Deniz Kavimleri'yle birlikte Mısır'a saldırmadan önce de isimleri yazılı kaynaklarda geçen kavimlerden biridir. Danunalar'ın isminin en erken geçtiği belge M.Ö. 14. yüzyıla tarihlenen Amarna mektuplarından biridir (D'amato ve Salimbeti, 2015: 21). EA 151 numaralı mektupta, Mısır firavununun vasallarından biri olan Tir'li Abi-Milki, firavuna gönderdiği ve bulunduğu bölgenin durumunu bildirdiği mektubunda, Danuna kralının öldüğünü, onun ölümünden sonra kardeşinin tahta geçtiğini ve ülkenin barış içinde olduğunu belirtmektedir (EA 151, çev: Moran, 1992: 238).

Danunalar'ın isimlerinin geçtiği bir diğer yazılı kaynak, III. Ramses'in sekizinci iktidar yılına tarihlenen ve Deniz Kavimlerine karşı kazandığı zaferin anısına Medinet Habu tapınağının duvarlarına yazdırttığı yazıtta geçmektedir (Breasted, 1906b: 37-38; Wise, 1981: 25; Hooker, 2014: 157). Bu dönemde Danunalar da Mısır'a saldıran Deniz Kavimlerinden biri olup III. Ramses tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. Harris Papirüsü'nde III. Ramses, yenilgiye uğrattığı Deniz Kavimlerini açıklamakta ve Danunalar'ı kendi adalarında kılıçtan

geçirdiğini belirtmektedir (Ganor, 2009: 110; Kuhrt, 2013: 9; Hooker, 2014: 157).

Danunalar'ın ana yurtlarının neresi olduğuyla ilgili asıl olarak önerilen iki yer Anadolu'nun güneyi ile Yunanistan'dır. Homeros destanlarında Aka'lar için Akhaioi (İngilizce'de Akhaians) ismi dışında kullanılan diğer iki alternatif isim Argeioi ve Danaoi isimleridir (Woudhuizen, 2006: 77). Akalar için alternatif isim olarak kullanılan Danaoi isminden hareketle Danunalar'ın da Homeros destanlarında geçen Danaoi kavmi olduğu iddia edilmiştir (Cline ve O'Connor, 2003: 115). Arif Müfit Mansel ise Danuna sözcüğünde iki (n) harfinin bulunması, Ege Göçleri'nden daha eski olan Mısır'daki Amarna arşivinde ve Doğu Kilikya'daki Kara Tepe yazıtlarında bir Danuna kralının isminin geçmesinden dolayı bu kavmin Kilikya ya da Kuzey Suriye'de aranması gerektiğini ileri sürmektedir. (Mansel, 2014: 95). Ayrıca Danunaların anayurdunun Kilikya bölgesi olduğu ile ilgili pek çok varsayım bulunmaktadır (Collins, 2007: 76; Dalley ve Reyes, 1998: 93; Janssen, 1963: 246; Bryce, 2012: 154).

Tjekker=Şikila

Tjekker kavmi, III. Ramses'in sekizinci iktidar yılında Mısır'a saldıran, Medinet Habu tapınağının duvarlarında isimleri zikredilen ve görüntüleri betimlenen Deniz Kavimleri'nden biridir. Merneptah döneminde Mısır'a saldıran Deniz Kavimleri'nin arasında isimleri geçmemektedir (Killebrew ve Lehmann, 2013: 2; Kuhrt, 2013: 6). Tjekker kavmi III. Ramses'in ordusuna yenilen Deniz Kavimlerinden biri olup Harris Papirüsüne göre Pelesetlerle birlikte küle çevrilmişlerdir (Higginbotham, 2000: 55; Hooker, 2014: 157; Tubb, 2014: 38; Cline, 2014: 6).

Medinet Habu tapınağının duvarlarında "Tjkr" olarak geçen ve Mısır Hiyeroglif yazısının yapısından dolayı nasıl isimlendirilmeleri gerektiği konusunda görüş birliği olmayan bu kavim farklı adlarla anılmaktadır. Bu durum Mısır hiyeroglif yazısında bazı hiyerogliflerin ses değerlerinin kesin olmamasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde bu kavmin adı genel olarak Tjekker olarak okunmaktadır. Medinet Habu'daki kabartmalarda esir alındığı görülen Tjekker askerlerinin sakallı oldukları, diğer deniz kavimlerinden farklı bir tip şapka giydikleri ve boyunlarında madalyon taşıdıkları göze çarpmaktadır (Robbins, 2001: 307-308).

Tjekker kavminin adının geçtiği bir diğer yazılı kaynak, Ege Göçleri'nin meydana gelmesinden yaklaşık bir asır sonraya tarihlenen (M.Ö. 1100) ve "Wen-Amon'un Fenike'ye Seyahati" diye adlandırılan eserde geçmektedir. Amon tapınağında Mısırlı bir rahip olan Wen-Amon, Fenike'de kereste temin etmek amacıyla çıktığı yolculukta, geçtiği yerlerin isimlerini belirtmekte ve başından

geçenleri anlatmaktadır. Wen-Amon, geçtiği Dor şehrinde ise ‘‘bir Tjekker şehri olan Dor şehrine ulaştım’’ şeklinde bahsetmektedir (Pritchard: 1969: 25-26). Böylece Ege Göçleri’nden yaklaşık 100 yıl sonraya ait olan bu yazılı kaynak sayesinde Fenike kıyılarında yaşadıklarını öğrendiğimiz Tjekker kavmi, Mısır’a yenildikten sonra Kenan bölgesinde yerleşen kavimlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Wen-Amon, başından geçenleri anlattığı bölümde, Biblos limanından Mısır’a dönmek istediği sırada Tjekker gemilerinin yolunu kestiğini belirtmektedir. Bu olay o dönemde bile Tjekker’lerin denizlerde halen önemli bir güce sahip olduğunu göstermektedir (Pritchard, 1969: 25-29; Woudhuizen, 2006: 109; Gür, 2010: 42-43).

Tjekker kavminin ana yurdu veya kökeni için iki farklı görüş vardır. Birinci görüş, Manuel Robbins tarafından da savunulan ancak daha az taraftar bulan, Tjekker kavmini Sami kavimlerle ilişkilendiren ve onların Akdeniz ile Fırat arasındaki Suriye’nin bir bölgesinden geldiklerini iddia eden görüştür. Tjekker’lerin boyunlarına, Mısır kabartmalarında görüldüğü üzere, Sami toplulukların taktığı türden madalyonları takmaları, onların Sami kökenden geldikleri şeklinde değerlendirilmiştir (Robbins, 2001: 311). Diğer görüş ise araştırmacıların çoğu tarafından benimsenen ve onları Troad bölgesindeki kavimlerle ilişkilendiren görüştür. Buna göre Tjekker’ler, Troya savaşı sona erdikten sonra yer değiştiren Teukroi ile aynı kavim olmalıydılar. Bu kavmin bir ferdi olan Teukros ise büyük bir kahraman ve Kıbrıs’taki Salamis kentinin kurucusu idi. Sanders’a göre Tjekker’ler, Troad bölgesinden Kenan’a Kıbrıs yoluyla gelmişlerdir. Kıbrıs’ta bulunan ve bazı Tjekker askerlerini betimlediği düşünülen görseller ise Tjekker halkının Anadolu ve Ege halklarıyla ortak bir kültürden gelmiş olabileceklerini düşündürmektedir. Bu kavmin Medinet Habu kabartmalarında ‘‘Tiakkkr’’ olarak adlandırılan ve daha çok ‘‘Ege Stili’’ olarak bilinen gemilerle betimlenmeleri ise bu görüşün doğruluğunu daha da güvenilir kılmaktadır (D’amato ve Salimbeti, 2015: 19).

Weshesh

Mısır’a III. Ramses’in sekizinci iktidar yılında saldıran Deniz Kavimleri’nden biri olan Weshesh kavmi (Breasted, 1906b: 38; Drews, 2014: 54; Tubb, 2014: 38), hakkında en az bilgi sahibi olduğumuz Deniz Kavimleri’nden biridir. Mısır kabartmalarında dahi görsel olarak ayırt edilememiş ve dolayısıyla diğer Deniz Kavimleri’ne göre karanlıkta kalmıştır (Kuhrt, 2013: 8). Weshesh kavmi de III. Ramses tarafından yenilgiye uğratılan Deniz Kavimleri arasında gösterilmektedir. Weshesh kavminin yenilgiye uğradığını ve sonrasında nasıl bir muameleye tabi tutulduğunu, Harris Papirüsü’nden öğreniyoruz. Buna göre Weshesh kavmi Sherdenlerle birlikte Mısır’a tutsak olarak getirilmiş, kalelere yerleştirilerek her yıl düzenli olarak vergi vermeye mahkum edilmişlerdir (Barnett, 1975: 377; Killebrew, 2005: 204; Gitin, 2010: 311).

Weshesh kavminin kökeni için ortaya atılan görüşlerden biri, onların Troya ile ilişkili oldukları şeklindedir. Diğer bir görüş ise onları bir İsrail kabilesi olan Asher kabilesi ile ilişkilendirmektedir (D'amato ve Salimbeti, 2015: 32). Ancak her iki görüş de arkeolojik olarak kanıtlanamadığından şüphe ile yaklaşmamız gerekmektedir. Weshesh kavmi için ortaya atılan bir başka görüş, onların İtalya'da yaşamış olan Oscan'lar olabileceği yönündedir. Buna göre Avrupa Urnfield kültürünün taşıyıcıları olan insanların İtalya'yı istila etmeleri, bu bölgedeki halkların yerlerinden hareket etmelerine ve göç etmelerine neden olmuştur (Woudhuizen, 2006: 119; Aydınğün, 2014: 41). Wesheshler'in İtalya'daki Oscanlar oldukları şeklindeki görüş arkeolojik olarak da kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Geç Bronz Çağı sonunda İtalya yarımadasına gelen ve proto-villanovan olarak tanımlanan kültüre ait materyaller ile Avrupa'daki Urne kültürüne ait materyaller arasında yakın bir benzerlik vardır. Bunun yanı sıra, Medinet Habu tapınağının duvarlarında deniz savaşlarının betimlendiği kabartmalarda görülen deniz kavimlerine ait kuş başlı pruvallı gemi figürleri ile bölgedeki Urne kültürünün özellikleri arasında benzerlikler olduğu ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, Urne kültürü çevreye yayılırken, bu kültürü benimsemiş bir grup İtalya'ya ulaşmış ve bu grup daha sonra buradan göç hareketlerine katılarak Mısır'a saldırmıştır (Woudhuizen, 2006: 115-116; Gür, 2010: 43).

Ekwesh

Mısır Firavunu Merneptah döneminde Mısır'a saldıran Deniz Kavimleri'nden biri olarak isimleri geçen Ekwesh'lerin Ege Göçleri'nin ikinci aşamasını teşkil eden göç hareketlerine katılan kavimler arasında isimlerinin geçmediği görülmektedir (Cline ve O'Connor, 2003: 114; Killebrew ve Lehmann, 2013: 2; Kuhrt, 2013: 6). Ekwesh'ler, genellikle Homeros'un belirttiği Aka'larla (Hitit yazılı belgelerinde Ahhiyava olarak geçer) eşleştirilmektedir. Ancak Bronz Çağı'nın sonlarına doğru Aka'lar sadece Girit'te değil, aynı zamanda Anadolu, Kıbrıs ve Rodos adasında da yaşadıkları için Mısır'a saldıran bu grubun hangi Aka'lar olduğu tartışma konusudur. Bununla birlikte Anadolu kıyılarında yaşayan Aka'ların Deniz Kavimleri arasında yer aldığı düşünülmektedir. Anadolu kıyılarında yaşayan Aka'lar, Deniz Kavimlerinden biri olan Lukkal'la komşuydu ve bu iki halk birçok konuda ortak hareket etmiş olmalıydılar. Grek mitolojik anlatımlarında da Grekler ile Lukkal arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Deniz Kavimleri göçü başladığı zaman olasılıkla bu iki halk birlikte göç hareketine katılmışlardır (Robbins, 2001: 158-159).

Mısır zafer yazıtlarından anlaşıldığına göre Ekweshler, Deniz Kavimleri konfederasyonu içinde sayısal olarak büyük bir çoğunluk oluşturmaktaydı. Çünkü zayıfa uğratılan kavimlerin sayısı sıralandığı zaman, diğer Deniz

Kavimleri'nin zayıtı yüzlerle ifade edilirken, Ekweshler'in zayıtı binlerle ifade edilmiştir. Bu durum Ekweshler'in Merneptah'ın beşinci iktidar yılında Mısır'a saldıran diğer Deniz Kavimleri'ne öncülük ettiği şeklinde yorumlanabilir (Barnett, 1975: 367; Gür, 2010: 36-37).

Shekelesh

Shekelesh kavminin Mısır yazılı kaynaklarında isimlerinin ilk defa geçmesi Merneptah'ın beşinci iktidar yılına tarihlenmektedir (Cline ve O'Connor, 2003: 113; Suzie Park, 2016: 33). Bu dönemde Shekeleshler de diğer Deniz Kavimleri'yle birlikte Libyalılarla ittifak kurarak Mısır Deltası'na saldıran Deniz Kavimleri'nden biri olarak görülmektedirler (Breasted, 1906a: 238-241; Bryce, 2009: 638; Manassa, 2013: 131).

Shekelesh'ler hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan bir sonraki belge, Kalavassos ve Enkomi'de ele geçen Kıbrıs-Minos silindir mühürleridir. Bu mühürlerden Shekelesh'lerin, deniz ticaretiyle uğraştıkları anlaşılmaktadır. Bundan sonra Shekelesh ismine Ras Şamra'da (Ugarit) bulunan bir mektupta (RS. 34.129) rastlıyoruz. II. Şuppiluliuma olduğu düşünülen Hitit kralı, Ugarit kralına yazdığı bu mektupta gemilerde yaşayan Şikila⁶ kavmi ve onların ana yurdu hakkında kendisinin acilen bilgilendirilmesini ve İbnaduşu adındaki kaçırılan kişinin iade edilmesini istemektedir (Mieroop, 2004: 227-228; Woudhuizen, 2006: 114; Gür, 2010: 35-36).

III. Ramses'in sekizinci iktidar yılına tarihlenen Deniz Kavimleri'nin ikinci saldırısında Shekelesh kavmi, konfederasyon içinde yer alan ve Mısır'a ikinci kez saldıran kavimlerden biri olarak görülmektedir (Killebrew ve Lehmann, 2013: 2; Kuhrt, 2013: 6). Medinet Habu tapınağının duvarlarındaki kabartmalarda Shekelesh askerleri, diğer Deniz Kavimleri arasında bir tür türban sayılabilen başlık-başörtü giyen, boyunlarına madalyon takan, iki mızrak ve yuvarlak bir kalkan taşıyan kişiler olarak göze çarpmaktadırlar (D'amato ve Salimbeti, 2015: 25).

Shekelesh'lerin ana yurdu için Anadolu ve Sicilya adası, olası ana yurtlar olarak önerilmektedir. Trevor Bryce'ye göre Shekelesh'ler olasılıkla Anadolu kökenlidir (Bryce, 2005: 336). Bryce, Hitit kralı II. Şuppiluliuma'nın Ugarit kralına gönderdiği mektupta Şikila olarak bahsettiği kavmin Shekelesh olduğunu

⁶ Burada ismi sayılan Şikila kavminin Shekelesh'ler ile aynı kavim olduğu düşünülmektedir (Bryce, 2009: 638; Collins, 2007: 77)

düşünmektedir. Ona göre Shekelesh kavminden bazıları Mısır'a saldırdıktan sonra batıya hareket ederek önce Güney İtalya'ya, daha sonra da Sicilya'ya yerleşmiştir (Bryce, 2009: 638). Gaston Maspero da Shekelesh kavminin ana yurdunun Anadolu olduğunu düşünmekte ve onların Pisidia'daki Shagalassos'lu olduğunu iddia etmektedir (Drews, 2014: 63). Manuel Robbins'e göre, Shekelesh ismi Shakalasha olarak da okunabilir. Maspero ise Shakalasha ismini biraz daha farklı okuyarak Shagalasya ismine ulaşmış ve Shagalasya ismini de Anadolu'nun güneybatısındaki Shagalassos ile ilişkilendirmiştir (Robbins, 2001: 160; Aydingün, 2014: 40).

Shekelesh kavminin Anadolulu olduğu ve daha sonra Sicilya'ya göç ettiği şeklindeki görüşe bazı araştırmacılar karşı çıkmaktadırlar. Bunlardan biri olan Woudhuizen, Shekelesh kavminin Anadolu kökenli olamayacağını düşünmektedir. Ona göre, Shekelesh kavmi Anadolulu olmuş olsaydı, Batı Anadolu üzerinde tam hâkimiyet sağlamış olan Hitit kralı II. Şuppiluliuma'nın bu kavim hakkında bilgi sahibi olması lazımdı (Woudhuizen, 2006: 114). Robert Drews'e göre ise 12. yüzyıl başında Sicilya'ya yapılmış muhtemel bir göçe dair arkeolojik malzeme mevcut olmadığı gibi, Sicilya kültüründe de herhangi bir kesinti söz konusu olmamıştır (Drews, 2014: 69). Shekelesh kavminin Anadolu kökenli olduğuna dair görüşün karşısında onların Sicilya kökenli olduğuna dair görüş vardır. Bu görüş, Shekelesh ve Sicilya isimleri arasındaki benzerlikten dolayı araştırmacıların büyük çoğunluğu tarafından öne sürülmüştür (Cline ve O'Connor, 2003: 113). Woudhuizen, Geç Bronz Çağı'nda, Yunanistan, Girit ve Kıbrıs ile münasebet kuran Shekelesh'lerin Sicilya adası kökenli olabileceğini düşünürken (Woudhuizen, 2006: 119), Drews, Shekelesh'lerin Sicilya'dan gelmiş olabileceklerini iddia etmektedir (Drews, 2014: 75). Sanders'a göre de Shekelesh'ler, güneydoğu Sicilya'dan gelmişlerdir (D'amato ve Salimbeti, 2015: 25).

Teresh=Tursha

Bu kavim, Mısır hiyerogliflerinde T-R-Sh olarak geçmektedir. Günümüzde ise bu kavmi isimlendirmede en çok Teresh ve Tursha vokalizasyonları tercih edilmektedir (Robbins, 2001: 163). Teresh ismine Mısır yazıtlarında ilk defa Merneptah'ın Karnak yazıtında rastlanmaktadır. Bu yazıtta göre, Teresh kavmi Merneptah'ın beşinci iktidar yılında Libyalılarla ittifak kuran Deniz Kavimleri'nden biridir (Breasted, 1906a: 238-241; Drews, 2014: 52; Cline ve O'Connor, 2003: 111). Bir diğer belge olan Athribis Steli'nde ise yenilgiye uğrayan kavimlerden biri olarak gösterilir ve 2200 Tereshli savaşının esir alındığı belirtilir (Barnett, 1975: 367; Cline, 2014: 7).

Tereshler'in ana yurdunun neresi olduğu ile ilgili yapılan tartışmalarda, onların Anadolu kökenli oldukları şeklindeki varsayım en çok kabul edilen

görüşür (Thorpe, 2011: 19; Howard, 2012: 207; Janssen, 1963: 246; Collins, 2007: 76; Bryce, 2009: 700). Ancak Anadolu'nun hangi bölgesinden oldukları konusunda araştırmacılar mutabık değildir. Bir görüşe göre Teresh'lerin kökeni Anadolu'nun güneyinde aranmalıdır. Bu görüş, bir Hitit belgesiyle desteklenmeye çalışılmıştır. Bazı şehirlerin isimlerini içeren bir belgede, Kummani, Zannahara, Adaniya ve Tarsa gibi şehir isimleri sıralanmıştır. Adı geçen son iki şehrin sırasıyla günümüzdeki Adana ve Tarsus olduğu düşünülmektedir. Tereshler'in ana yurdu, Likya/Lukka kıyılarına çok uzak olmayıp, olasılıkla bu bölge ile iletişim halindeydi (D'amato ve Salimbeti, 2015: 30).

Bir başka görüş, Tereshleri Troyalı'lar ile özdeşleştirir. Troya bir Hitit belgesinde Tarusia şeklinde geçmektedir. Muhtemelen bu yörenin halkı da kendilerini bu isme yakın biri isimle adlandırmışlardır. Ege Göçleri'nin meydana geldiği tarih ile Troya'da yaşanan olayların tarihi birbirine yakın olduğu için buradan kaçan Troyalı'ların da göçe katıldıkları ileri sürülmektedir (Robbins, 2001: 160). Bu konudaki bir diğer görüş ise Teresh'leri Batı Anadolu'nun orta kesiminde yaşamış ve daha sonra İtalya'ya göç etmiş olan Tyrseniler ile özdeşleştirir. Bu görüş Herodotos'un anlatımlarına dayanıp Tyrseniler, Batı Anadolu'nun orta kesiminden İtalya'ya göç etmişlerdir. Daha sonra ise bu halk Etrüskler olarak adlandırılmışlardır (Cline ve O'Connor, 2003: 113).

Peleset

Peleset ismi ilk defa III. Ramses dönemine tarihlenen yazıtlarda geçmektedir (Vanschoonwinkel, 1999: 85; Manassa, 2013: 138; Tubb, 2014: 40; Suzie Park, 2016: 33). III. Ramses'in hem beşinci hem de sekizinci yıl yazıtlarında isimleri geçen Deniz Kavimleri'nden biri olan Peleset kavmi, Mısır hiyeroglif yazısının çözülmesinden kısa bir süre sonra Jean-François Champollion tarafından Tevrat'taki Filistinlilerle idantifiye edilmiştir (Woudhuizen, 2006: 95; Ganor, 2009: 110). Champollion'un ortaya attığı bu görüş, daha sonra birçok tarihçi tarafından da kabul görmüştür. Medinet Habu tapınağındaki kabartmalarda esir alınan Pelesetli esirler, püsküllü etekler giyen, dairesel desenli kafa bantlarıyla desteklenmiş tüylü başlıklarla betimlenmişlerdir (Manasaa, 2013: 138). Ayrıca bu betimlemelerden anlaşıldığı kadarıyla Pelesetler hem kara ve hem de deniz yoluyla Mısır'a doğru ilerlemişlerdir. Çünkü betimlemelerde bir yandan Peleset'lerle denizlerde savaşıldığı görülürken, diğer yandan ise Pelesetli kadın ve çocukların öküzlerin çektiği arabalara bindikleri görülmektedir (Barako, 2003: 163)

Harris Papirüsü'ne göre Pelesetler yenildikten sonra, Sina Yarımada'sının kuzeyindeki kalelere yerleştirilmişlerdir. M.Ö. 12. yüzyıla tarihlenen ve Amenope'nin Onomastiği olarak bilinen belgede, Mısır hegemonyasının etki

sahasında bulunan bu bölgede Peleset'lere ait olan Aşkelon, Aşdod ve Gaza gibi yerleşimlerden söz edilmektedir (Vanschoonwinkel, 1999: 85; Gitin, 2010: 311). Bazı bilim adamları ise Harris Papirüsü'nde geçen bilgiye dayanarak Pelesetlerin Mısır nezaretinde Kenan'a yerleştiğini düşünmektedirler (Woudhuizen, 2006: 95; D'amato ve Salimbeti, 2015: 18).

Pelesetler Kenan'a yerleştikten kısa bir süre sonra, sayıca çoğalmaya başlamış ve yavaş yavaş Mısır'ın kontrolü altından çıkmaya başlamışlardır (Barako, 2003: 164). Bölgedeki Mısır hâkimiyeti zayıflamaya başlayınca da bölgedeki kontrolü ele almaya çalışmış ve kıyı bölgesini işgal etmeye başlamışlardır. 11. yüzyıla kadar Kenan'daki önemli Peleset yerleşimleri olan Aşdod, Aşkelon, Ekron ve Gath gibi şehirler önemli oranda gelişirken, Tell Qasile ve Azor gibi yeni Peleset yerleşimleri ortaya çıkmıştır (Lipinski, 2006: 49-54).

Pelesetlerin ana yurtları yüzyıllardan beri tartışılırken Balkanlarda Adriyatik kıyısındaki İllirya bölgesi, Yunanistan, Batı Anadolu ve Girit gibi yerler önerilmiştir (Singer, 1988: 241; Robbins, 2001: 316-336). Araştırmacılar tarafından adı geçen yerler içerisinde en çok önerilen yer Girit'tir. Chabas, 1972 yılında Merneptah ve III. Ramses'in savaşlarına dair bütün metinlerin ilk çevirisini yayımladığında, kabartmalarda temsil edilen Peleset'lerin Sicilyalı ve Sardinyalıları gibi "Avrupalı" halkların tarzında giyindiğini ve silahlandığını görerek onları Egeli Pelasglar ile özdeşleştirmiştir (Drews, 2014: 58). Trakya bölgesi kökenli olan Pelasglar önce güneye göç etmiş ve Yunanistan'a ulaşmışlardır. Daha sonra buradan da göç ederek Girit'e yerleşmişlerdir. En sonunda ise buradan Kenan'a göçmüşlerdir (D'amato ve Salimbeti, 2015: 19). Tevrat'ta da Filistinlilerin Girit'ten geldikleri belirtilmektedir. (Amos 9: 7):

"Ey İsraililer, benim için Kûşlular'dan⁷ ne farkınız var?" Diyor Rab. İsraililer'i Mısır'dan, Filistliler'i Kaftordan⁸, Aramlılar'ı Kîr'den çıkararak ben değil miyim"

SONUÇ

Bronz Çağları'nın sona ermesine Demir Çağları'nın başlamasına neden olan Ege Göçleri, demirin Ön Asya'da kullanımı ile gelişen teknoloji sayesinde yeni

⁷ Mısır'da Yukarı Nil bölgesinden bir halk olarak bilinir.

⁸ Kaftor, günümüzde birçok araştırmacı tarafından Girit ile idantifiye edilmektedir (Ellis, 2006: 107; Loudon, 2006: 245; Morris, 1995: 94)

bir dünya düzeninin oluşmasına yol açmıştır. Ege Göçleri, Bronz Çağına kıyasla daha gelişmiş bir medeniyete kapı açmış olmasına rağmen Bronz Çağında oluşan siyasi yapıyı neredeyse ortadan kaldırmış Ön Asya'nın büyük devletlerini yıkmıştır. Ön Asya, Hitit ve Mısır gibi iki büyük gücün etrafından şekillenmişken Ege Göçleri'nden sonra etnik kimlik etrafında toplanmış bölgesel devletler oluşmuştur. Ön Asya'nın siyasi durumunun kökten değişmesinde Ege Göçleri ile gelen kavimlerin varlığı büyük rol oynamıştır. Bu kavimler beraberlerinde getirdikleri kültürlerini ulaştıkları bölgelerin gelişmiş değerleri ile birleştirerek Doğu Akdeniz dünyasını etkileri günümüze kadar ulaşacak şekilde değiştirmişlerdir.

Pelesetler, Doğu Akdeniz sahilinin güneyine yerleşmiş ve Tevrat'a göre Mısır'dan geri dönüp bu bölgeye yerleşmeye çalışan Yahudiler ile hakimiyet mücadelesine girmiştir. Bölgenin hakimiyeti için iki halk arasında başlayan bu çatışma günümüze kadar devam etmiştir. Pelesetlerin yanı sıra, Tjekker ve Sherdenler'in bir kolu da Doğu Akdeniz kıyılarına yerleşmiştir. Bunlardan Tjekkerler sahil bölgesinde denizcilik yaparak geldikleri bölgenin kültürünü sürdürmüştür. Danunalar veya Denyenler, Anadolu'nun güneyinde Seyhan ve Ceyhan Irmakları'nın oluşturduğu verimli topraklarda yaşamış fakat siyasi bir güç haline gelememişlerdir. Ege Göçleri'ne katılan diğer kavimlerin göç hareketleri sonucunda nereye yerleştiği hakkında Mısır yazıtlarında herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen büyük çoğunluğunun Doğu Akdeniz kıyılarına yerleşip siyasi bir yapı oluşturmayıp yerel halk ile kaynaşmıştır.

Yaklaşık yüz yıl gibi bir süre devam eden Ege Göçleri ile gelen kavimler yerleştikleri bölgelerin siyasi yapılarını yıkmış ve oluşan otorite boşluğu Üçüncü Arami Göçüne neden olmuştur. Üçüncü Arami Göçü'ne katılan Aramiler sızma şeklinde, nesilleri aşan sürelerde, güneydeki çöl bölgelerinden çıkarak Mezopotamya, Anadolu ve Suriye-Filistin bölgesine göç etmiş ve sahip oldukları Arami kültürünü yerleştikleri bölgelerde hâkim kılmayı başarmışlardır.

Sonuçta, Ege Göçleri'ne katılan kavimlerin büyük çoğunluğu Ön Asya'da yerleşmelerine rağmen, Pelesetler dışındaki kavimler birbirinden bağımsız küçük gruplar halinde yaşamış ve yerleştikleri bölgelerde devlet kuramamışlardır. Ege Göçleri'yle gelen kavimler ile yerel halk siyasi ve sosyal olarak farklılaşan Ön Asya'da bir arada yaşamaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Aydingün, Haldun (2014), **Uygar Dünyanın İlk Yıkılışı 1200**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Barako, Tristan J (2003), **“The Changing Perception of the Sea Peoples Phenomen: Migration, Invasion or Cultural Diffusion?”**,

Interconnections in the Mediterranean 16th – 6th c. BC Proceedings of the International Symposium, held at Rethymnon, Crete, September 29th – October 2nd 2002, Ed.: Nicholas Chr. Stampolidis – Vassos Karageorghis, Athens, pp. 163-171.

Barnett, R.D (1975), “**The Sea Peoples,**” CAH, II/2, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 359-378.

Beitzel, Barry J (2007), **Biblica: The Bible Atlas: A Social and Historical Journey Through the Lands of the Bible.** New Holland Publishers. London.

Benzi, Mario (2013), “**The Southeast Aegean in the Age of the Sea Peoples**”, **The Philistines and Other Sea Peoples in Text and Archaeology**, Ed.: Ann E. Killebrew and Gunnar Lehmann, Society of Biblical Literature, USA, ss. 509-542.

Breasted, James Henry (Ed.) (1906a), **Ancient Records of Egypt: The Nineteenth Dynasty** (Vol. 3), The University of Chicago Press, Chicago.

Breasted, James Henry (Ed.) (1906b), **Ancient Records of Egypt: The Twentieth through the Twenty-sixth Dynasties** (Vol. 4), The University of Chicago Press, Chicago.

Bryce, Trevor (2005), **The Kingdom of the Hittites**, Oxford University Press, New York.

Bryce, Trevor (2012), **The World of the Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History**, Oxford University Press, Oxford.

Bryce, Trevor (Ed.) (2009), **Handbook of the Peoples and Place of Ancient Western Asia: The Near East from the Early Bronze Age to the Fall of the Persian Empire**, Routledge, New York.

Bryce, Trevor ve Zahle, Jan (1986), **The Lycians: The Lycians in Literary and Epigraphic Sources**, Museum Tusulanum Press, Denmark.

Ceresko, Anthony R. (1992), **The Old Testament: A Liberation Perspective**, St Pauls BYB, New York.

Cline, Eric H. (2006), **Archaeology and the Iliad: The Trojan War in Homer and History**, Recorded Books.

Cline, Eric H. (2015), **1177 BC: The Year Civilization Collapsed.** Princeton University Press, New Jersey.

- Cline, Eric H. ve O'Connor, David (2003), “**The Mystery of the Sea Peoples,**” *Mysterious Lands*, Ed.: David O'Connor and Stephen Quirke, UCL Press Institute of Archaeology, London, ss. 107-138.
- Collins, Billie Jean (2007), **The Hittites and Their World**, Society of Biblical Literature, Atlanta.
- D'amato, Raffaele ve Salimbeti, Andrea (2015), **Sea Peoples of the Bronze Age Mediterranean c. 1400 BC-1000 BC**, Osprey Publishing.
- Dalley, Stephanie ve A. T. Reyes (1998), “**Mesopotamian Contact and Influence in the Greek World.**” *The Legacy of Mesopotamia*, Ed.: Stephanie Dalley, Oxford University Press, Oxford, ss. 85-124.
- Davis, Paul K ve Hamilton, Allen Lee (2006), **Encyclopedia of Warrior Peoples and Fighting Groups**, Grey House Publishing.
- Drews, Robert (2014), **Tunç Çağı'nın Sonu: Askeri Değişim ve Antik Akdeniz'de Çöküş**, Çev.: Tolga Ersoy ve Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ellis, Ralph (2009), **Scota**, Egyptian Queen of the Scots, Edfu Books, UK.
- Faulkner, R. O (1975), “**Egypt: From the Inception of the Nineteenth Dynasty to the Death of Ramses III**”, *CAH, II/2*, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 217-251.
- Ganor, N. R. (2009), **Who were the Phoenicians?**, Kotarim International Publishing.
- Gitin, Seymour (2010), “**Philistines in the Books of Kings**”, *The Books of Kings: Sources, Composition, Historiography and Reception*, (Vol. 129), Ed.: André Lemaire, Baruch Halpern, Brill, Matthew Joel Adams, Boston, ss. 301-364.
- Gür, Barış (2010), **Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında Anadolu'daki Deniz Kavimleri Sorunu** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Higginbotham, Carolyn R (2000), **Egyptianization and Elite Emulation in Ramesside: Governance and Accommodation on the Imperial Periphery** (Vol. 2), Brill.
- Hooker, John T (2014), **Mycenaen Greece** (Routledge Revivals), Routledge, Abingdon.

- Howard, Michael C. (2012), **Transnationalism in Ancient and Medieval Societies: The Role of Cross-Border Trade and Travel**, McFarland, USA.
- Issar, Arie S. (2004), **Climate Changes during the Holocene and their Impact on Hydrological Systems**, Cambridge University Press, New York.
- Janssen, Jozef M.A. (1963), **Annual Egyptological Bibliography** (Bibliographie Egyptologique Annuelle) 1961, Brill, Leiden.
- Kaniewski, David, Van Campo, Elise, Guiot, Joel, Le Burel, Sabine, Otto, Thierry, Baeteman, Cecile, (2013), “**Environmental Roots of the Late Bronze Age Crisis**”, PLoS One, 8(8), ss. 1-10.
- Killebrew, Ann E. (2005), **Biblical Peoples and Ethnicity: An Archaeological Study of Egyptians, Canaanites, Philistines, and Early Israel, 1300–1100 BCE** (No. 9), Society of Biblical Literature, USA.
- Killebrew, Ann, E., ve Lehmann, Gunnar (2013), “**The World of the Philistines and Other Sea Peoples**”, The Philistines and Other Sea Peoples in Text and Archaeology, Ed.: Ann E. Killebrew ve Gunnar Lehmann, Society of Biblical Literature, USA, ss. 1-17.
- Kuhrt, Amelie (2013), **Eskiçağ’da Yakındoğu** Cilt I, Çev.: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), 2015. **Kitabı Mukaddes** Yayınları, İstanbul.
- Langgut, Dafna, Finkelstein, Israel, ve Litt, Thomas (2013), **Climate and the Late Bronze Collapse: New Evidence from the Southern Levant**. Tel Aviv, 40(2), 149-175.
- Lanning, Michael Lee, (2005), **Mercenaries: Soldiers of Fortune, from Ancient Greece to Today’s Private Military Companies**, New York.
- Lipinski, Edward, (2006), **On the Skirts of Canaan in the Iron Age: Historical and Topographical Researches**, Peeters Publishers, Paris.
- Louden, Bruce (2006), **The İlliad: Structure, Myth and Meaning**, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Manassa, Colleen, (2013), **Imagining the Past: Historical Fiction in New Kingdom Egypt**, Oxford University Press, New York.

- Mansel, Arif Müfit (2014), **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Margalith, Othniel, 1994. **The Sea Peoples in the Bible**, HarrassowitzVerlag, Wiesbaden.
- Matthew, J. Adams ve Cohen, Margaret E. (2013), “**The Sea Peoples in Primary sources**” The Philistines and Other Sea Peoples in Text and Archaeology, Ed.: Ann E. Killebrew and Gunnar Lehmann, Society of Biblical Literature, USA, ss. 645-664.
- Memiş, Ekrem (2013), **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa.
- Memiş, Ekrem ve Bülbül, Cemil (2014), **Eskiçağda Göçler**, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa.
- Mieroop, Marc van de (2004), **Antik Yakınođu'nun Tarihi**, Dost Kitabevi, Ankara.
- Moran, William L. (1992), **Amarna Letters**, The Johns Hopkins University Press, USA.
- Morris, Sarah P., (1995), **Daidalos, and the Origins of Greek Art**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Mullins, Robert A. (2015), “**The Emergence of Israel in Retrospect**” Israel's Exodus in Transdisciplinary Perspective: Text, Archaeology, Culture, and Geoscience, Ed.: Thomas E. Levy, Thomas Schneider, William H.C. Propp, Springer. Switzerland, ss. 517-526.
- Nelson, Richard D. (1998), **The Historical Books: Interpreting Biblical Texts Series**, Abingdon Press, Nashville.
- Peczynski, Shell (2009), **The Sea Peoples and Their Migration** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Rutgers University.
- Pritchard, James Bennet (Ed.) (1969), **Ancient Near East Texts Relating to the Old Testament**, Princeton University Press, New Jersey.
- Rast, Walter E. (1992), **Through the Ages in Palestinian Archaeology: An Introductory Handbook**, Trinity Press International, Philadelphia.
- Robbins, Manuel (2001), **Collapse of the Bronze Age: The Story of Greece, Troy, Israel, Egypt, and the Peoples of the Sea**, iUniverse Publishing, New York.

- Singer, Itamar (1988), “**The Origin of the Sea Peoples and their Settlement on the Coast of Canaan,**” Society and Economy in the Eastern Mediterranean (c. 1500-1000 B.C.), Ed.: M. Heltzer and E. Lipinski, Proceedings of the International Symposium held at the University of Hafia from the 28th of April to the 2nd of May 1985, Leuven, ss. 239-250.
- Stokes, Jamie, (Ed.), Gorman, Anthony and Newman, Andrew (Cons.) (2009), **Encyclopedia of the Peoples of Africa and the Middle East**, Facts On File, New York.
- Suzie Park, Song-Mi (2016), “**Israel in Its Neighboring Context**”, The Wiley Blackwell Companion to Ancient Israel, Ed.: Susan Niditch, John Wiley & Sons, ss. 28-46.
- Tekin, Oğuz (2007), **Eski Anadolu ve Trakya: Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu’nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ 12. – MS 4. Yüzyıllar Arası)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Thorpe, Earl Raymond (2011), **The Other Truth About the Middle East Conflict**, Lulu.com.
- Tubb, Jonathan N. (2014), “**Sea Peoples and Philistines**”, Assyria to Iberia at the Dawn of the Classical Age, Ed.: Joan Aruz, Sarah B. Graff, Yelena Rakic, Metropolitan Museum of Art, New York, ss. 38-45.
- Vanschoonwinkel, Jacques (1999), “**Between the Aegean and the Levant: Philistines,**” Ancient Greeks West and East, Ed.: R. Tsetschladze, Brill.
- Von Rad, Gerhard (1973), **Genesis: A Commentary**, Westminster Press, Philadelphia.
- Wise, Terence (1981), **Ancient Armies of the Middle East** (Vol. 109), Osprey Publishing, USA.
- Wood, Leon J. (1986), **A Survey of Israel's History**, Zondervan, Michigan.
- Woudhuizen, Frederik Christiaan (2006), **The Ethnicity of the Sea Peoples** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erasmus University Rotterdam.
- Wright, Paul H. 2012. **Rose Then and Now BibleMap Atlas with Biblical Backgrounds and Culture**, Rose Publishing Inc, Jerusalem.
- Yıldırım, Ercüment (2012), “**M.Ö. II. Binde Paylaşılmayan Topraklar: Kuzey Suriye**” The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 5/8, Sayfa: 1385-1406.

Yıldırım, Ercüment ve Pekşen, Okay (2013), “**Üçüncü Arami Göçü’nün Anadolu’nun Güneydoğusuna Yaptığı Etnik ve Siyasi Etkiler**”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:13, ss: 31-55.